

Nastajanje novega kazenskega prava v postsocialističnih državah

Ljubo Bavcon*

Avtor uvodoma ugotavlja, da razen Slovenije, še nobena postsocialistična država ni dobila novega kazenskega zakonika, čeprav so bili stalinistični ekscesi v zakonodaji in sodni praksi teh držav odpravljeni že pred več leti. To zamudo pripisuje avtor notranjim ekonomskim, političnim in socialnim spopadom ter vznemirljivemu naraščanju vseh oblik kriminalitete, posebej pa ekonomske in organizirane kriminalitete ter korupcije. Spričo tega opozarja na nevarnost, da bi nove oblasti, z izgovorom o potrebah boja zoper kriminaliteto in druge negativne pojave, spet posegle po totalitarnih in izključno represivnih vzorcih in modelih iz preteklosti.

Spričo tega avtor meni, da so prizadevanja za uveljavitev načel demokratične pravne države v kazenskem pravu vsaj toliko, če ne še bolj pomembna kot so prizadevanja za učinkovitost zatiranja kriminalitete.

V nadaljevanju se avtor ukvarja s tistimi instituti splošnega dela kazenskega prava, ki bi utegnili preprečevati zlorabe kazenskega prava za politične namene. Obravnava probleme klasifikacije deliktov, splošni pojem kaznivega dejanja, novo koncepcijo krivde in sistem kazenskih sankcij.

Na izkušnji iz preteklosti obravnava tudi nekaj najbolj občutljivih problemov posebnega dela. Med njimi obravnava načeli legitimnosti in zakonitosti (*lex certa*), pojav t. i. mrtvih inkriminacij, skupino političnih kaznivih dejanj in s posebno pozornostjo tudi skupino gospodarskih kaznivih dejanj.

Ključne besede: kazensko pravo, reforme, družbeno-politične spremembe, postsocialistične države, države v tranziciji, kriminalna politika

UDK 343.2+316.42(1-924.5)

I. Uvodne misli

Letošnjo jesen mineva pet let od velikega preobrata, ko so se zrušili vzhodnoevropski t. i. socialistični sistemi. Preteklih pet let nemara zadostuje za to, da povzamemo izkušnje in spoznanja, ki naj bodo podlaga za oblikovanje materialnega kazenskega prava v državah Srednje in Vzhodne Evrope po meri demokratične pravne države. Pri tem se mi zdi potrebno ugotoviti, da sta k preobratu iz leta 1989 veliko prispevala tudi kazenskopravna teorija in stroka. To je razvidno iz dejstva, da so se značilne demokratične spremembe v sodni praksi in tudi v kazenski zakonodaji teh držav začele že dosti pred preobratom iz leta 1989.¹ Kolegi profesorji pravnih fakultet iz vseh nekdanjih socialističnih držav so že desetletja sodelovali v štirih velikih mednarodnih organizacijah kot so: AIDP, Mednarodno združenje za kriminologijo, Mednarodno društvo za družbeno obrambo in Fondation internationale penale et penitentiaire, seveda pa tudi v OZN.² Zato je bilo v kazenskopravni teoriji že zdavnaj jasno, katere so najbolj kritične točke kazenskega prava v zakonodaji in v praksi v državah, v katerih so vladali nede-

mokratični režimi.³ Padec teh režimov in uveljavitev politično pluralne parlamentarne demokracije sta omogočila celovito in ne več samo parcialno kritiko prejšnje zakonodaje in represivne prakse. Poudariti pa je treba veliko soglasnost te kritike in še več, soglasnost zamisli o vzpostavitvi takšne kazenske zakonodaje, ki bo, na eni strani, gradila na splošnih načelih civiliziranih narodov, na načelih pravne države in ob polnem spoštovanju človekovih pravic, in na drugi strani, omogočila učinkovito odzivanje na kriminaliteto.⁴

Na tej podlagi so že kar kmalu po letu 1989 nastali projekti za parcialne in tudi za celovite reforme materialne kazenske zakonodaje. Iz strokovne literature, ki je na voljo, je razvidno, da so zlasti delne reforme kazenskih zakonikov v nekaterih državah uspele in odpravile najbolj moteče stalinistične ekscese.⁵ Ti podatki so žal sicer nepopolni, a zdi se, da do celovitega novega kazenskega zakonika še ni prišla nobena izmed držav v tranziciji. V tej zvezi naj povem, da smo v Sloveniji izdelali prvi osnutek novega kazenskega zakonika že v začetku leta 1991. Osebnost sem bil naivno prepričan, da bi bil novi zakonik lahko v Parlamentu sprejet že v letu 1992⁶, toda v resnici se je to zgodilo šele zadnje dni septembra 1994. Novi Kazenski zakonik Republike Slovenije bo začel veljati 1.1.1995.⁷

* Ljubo Bavcon, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kazensko pravo, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Kongresni trg 12.

¹ Podatke o spremembah kazenske zakonodaje nekdanjih socialističnih držav pred letom 1989 je mogoče najti v gradivu z mednarodnega simpozija z naslovom »Von totalitärem zu rechts- staatlichem Strafrecht«, ki ga je priredil Max-Planckov Inštitut za tuje in mednarodno pravo iz Freiburga i. Br., maja 1992. Gl. str. 27-99. Podatki se nanašajo na Madžarsko, Rusijo, Češko in Slovaško, Estonijo in Poljsko.

² V vodstva vseh naštetih mednarodnih organizacij so že od konca 50. let vključeni ugledni penalisti in kriminologi iz nekdanjih socialističnih držav.

³ Gl. o tem za Slovenijo: Bavcon, Problemi i dileme...; Bavcon, Kazenskopravno varstvo ...; Bavcon, Standardi ...; Kobe, Aktualna vprašanja ...; Vodopivec, Procesni i perspektive.

⁴ Schröder, Kommentar ... s. 129-132.

⁵ Musil, s. 27 in dalje.

⁶ Bavcon, Stand und Tendenzen ... s. 27 in dalje.

⁷ Novi Kazenski zakonik Republike Slovenije je Državni zbor sprejel na seji dne 29. septembra, izšel je v Uradnem listu R Slovenije 13. oktobra, št. 63 in bo začel veljati 1. 1. 1995.

Vse kaže, da je do tega zavlačevanja, kljub temu, da so bile vodilne zamisli za novo kazensko zakonodajo zrele in na deklarativni ravni tudi splošno sprejete, prišlo zaradi dejavnikov zunaj kazensko-pravne znanosti in stroke. Vse nekdanje socialistične države so se namreč po prvi evforiji, ki je sledila razpadu prejšnjega režima, soočile s hudimi ekonomskimi težavami, socialnimi spopadi, nacionalnimi nasprotji in z brezobzirnim bojem za politično oblast in za lastnino. Obenem so neverjetno narasli podatki o gibanju kriminalitete, tako klasične, kakor tudi njenih novih pojavnih oblik, veliko je slišati o njeni organiziranosti, o korupciji, zlorabah oblasti, o neupravičenem bogatenju itd. Očitno pa je, da je največje vznemirjenje tako v krogih novih političnih elit kot tudi v javnosti povzročil pojav, ki ga morda ne povsem natančno imenujemo gospodarska kriminaliteta. Ob razpadu prejšnjih režimov in gospodarskega sistema, na katerem so temeljili, se je zdelo, da je privatizacija tista magična formula, ki bo rešila nakopičene gospodarske in s tem tudi vse druge socialne, mednacionalne in politične probleme. Toda kaj hitro se je pokazalo, da gre za iluzijo, kajti vsakdo je pojem privatizacije razumel po svoje. Za ene je bil namen privatizacije povečati ekonomsko uspešnost gospodarstva, za druge je bila to priložnost za pravično porazdelitev dosedaj državnega ali družbenega kapitala in spet za tretje spreminjanje lastninske strukture, ali bolj preprosto povedano, personalna zamenjava dotedanjih nosilcev družbene moči in politične oblasti.

Morda tvegam preveliko poenostavitev in posplošitev, ko domnevam, da v teh okvirih potekajo tudi aktualni politični konflikti v teh državah. V takšnih okoliščinah je razumljivo, na eni strani, hudo naraščanje vseh vrst kriminalitete in nastajanje njenih novih oblik, na drugi strani pa, zmedenost organov državne represije od policije in državnih tožilstev do sodišč, ki niso več vedeli, kaj smejo kazensko preganjati in česa ne. To pa je povzročilo skrajno politizacijo kazenskopravnega področja. Ta se izraža v medijsko podpihovanih političnih pritiskih na organe državne represije, v poskusih ponovne podreditve teh organov tej ali oni politični stranki ali skupini, izraža se v zahtevah po hitrosti in učinkovitosti kazenskega odzivanja zoper domnevne storilce kaznivih dejanj za vsako ceno, posebej kar zadeva gospodarsko kriminaliteto, korupcijo in podobne pojave. Izražajo se nadalje v političnih in ideoloških diskvalifikacijah organov državne represije in tudi kazenske zakonodaje, češ da datirata iz prejšnjega režima in da že samo zato nista sprejemljiva v novih družbenih razmerah. Posledica vsega tega je dezorganizacija in neke vrste začaran krog, ki onemogoča

tako učinkovitost kakor tudi to, da bi se uveljavila temeljna načela kazenskega prava, ki pritiče demokratični pravni državi.⁸ V takšnih okoliščinah se mi zdi, da so prizadevanja demokratičnih sil v vseh in v vsaki nekdanji socialistični državi za uveljavitev pravkar omenjenih načel, še bolj pomembna kot je sicer prav tako nujna skrb za učinkovitost pri preprečevanju in zatiranju kriminalitete.

Kriminaliteta, kot običajno rečemo statističnemu zbirku najrazličnejših kaznivih dejanj, spremlja namreč človeštvo odkar to obstaja. Ta pojav je bil, je in bo eden izmed družbenih problemov, ki vznemirjajo ljudi in javnost in na katerega se tako ali drugače odzivajo vse države s svojim kazenskim pravom, s svojo kriminalno politiko in s svojim represivnim aparatom. Kriminaliteta je včasih bolj in včasih manj nevaren pojav in jo seveda nikakor ne gre podcenjevati, toda dejstvo je, da zaradi kriminala doslej še ni ne propadla ne razpadla nobena država. Pač pa so v nedavni preteklosti propadle in razpadle številne države Srednje in Vzhodne Evrope, v katerih so individualni in kolektivni nosilci politične moči državo, zlasti pa kazensko pravo in organe državne represije, uporabljali oziroma zlorabljali za politične namene, za utrjevanje svoje ideologije in oblasti, za kazenski pregon političnih nasprotnikov in za zastraševanje državljanov.

Ta pouk nedavne zgodovine, bi moral biti še v zavesti ljudi in bi moral biti vodilo za reagiranje vseh treh vej oblasti zoper kriminaliteto. Dilema, pred katero so vse veje oblasti in vsaka zase, je vsaj teoretično zelo preprosta in se kaže v dveh skrajnostih: 1. ali reagirati »divje«, »revolucionarno«, samovoljno in diletantsko, s sprotnim izmišljanjem »načel« in »pravil« po meri v politične spopade vključenih interesov in glede na njihovo politično moč, ali pa 2. reagirati v skladu s splošnimi načeli, ki jih priznavajo civilizirani narodi, po vnaprej določenih, legitimnih pravnih normah in upoštevajoč pravila kazenskopravne stroke.

Ne dvomim o tem, da načeloma vsi soglašajo s tisto usmeritvijo kriminalne politike nekdanjih socialističnih držav, ki sem jo na kratko označil pod št. 2 in to kljub temu, da so razmere v teh državah takšni njeni usmeritvi nenaklonjene. Toda prav zato so nevarnosti, da bi nove oblasti z izgovorom o neizogibni nujnosti hitrega in učinkovitega boja proti kriminaliteti, korupciji, organiziranemu mafijaštvu itd.

⁸ Enake ugotovitve so v prispevkih udeležencev simpozija v Freiburgu, zlasti v člankih: Zoll, Die Idee ..., s. 87 in naslednje; Bekes, Wesentliche Voraussetzungen ..., s. 135 in naslednje; Buchala, Arten und Reform ..., s. 261 in naslednje; Cwiakalski, Reform ..., s. 401 in naslednje.

posegle po vzorcih in modelih, ki so nam zelo dobro znani iz prejšnjih totalitarnih režimov. Velika in realna je nevarnost ponovne instrumentalizacije kazenskega prava in pravosodja za doseganje političnih ciljev v spopadih za lastnino in oblast. Kljub deklariranim geslom o spoštovanju in varstvu človekovih pravic, je realna nevarnost, da bi se to varstvo znova usmerilo v nekakšne »kolektivne« pravice. Znova se pojavljata gesla o Resnici in o Pravičnosti z veliko začetnico, ki da ju je treba uveljaviti za vsako ceno, tudi za ceno kršitve vseh pravnih, sistemskih in procesnopравnih pravil. V tej zvezi je prof. C. F. Schroeder že maja leta 1992 opozoril, da pravo in pravičnost nista identična pojma.⁹ Pravo mora seveda težiti k pravičnosti, toda pojem pravičnosti je preveč subjektivna kategorija, da bi ji smeli dati prednost pred izrecno in jasno pravno normo. Spričo napetosti in konfliktov na vseh področjih družbenega življenja, je tudi novim, na svobodnih volitvah izvoljenim zakonodajnim telesom, zelo težko razumeti in dopovedati, da je njihova zakonodajna suverenost vendarle omejena z mednarodnim pravom človekovih pravic pa tudi z nekaterimi splošnimi načeli, kot je npr. načelo in dubio pro libertate.

Na koncu tega uvodnega izvajanja pa moram opozoriti še na eno zelo pomembno spoznanje, ki bi ga bilo dobro imeti pred očmi ob oblikovanju načelnih izhodišč kriminalne politike držav v tranziciji. To spoznanje pripoveduje o tem, da še tako odlična kazenska zakonodaja, še posebej materialna, ne more preprečiti nelegitimne, nezakonite in teroristične politične represije.¹⁰ Hitlerjev nacistični režim je z majhnimi popravki uporabljal nemški kazenski zakonik iz leta 1871; Codice Rocco, ki je nastal v času fašizma, a so ga navdihovale tedaj moderne teorije kazenskega prava, velja v Italiji, ob več intervencijah ustavnega sodišča, še dandanes. Jugoslovanski kazenski zakonik iz leta 1951, posebej še z novelo iz leta 1959, je celo pokojni Marc Ancel štel za moderen in demokratičen kazenski zakonik. Toda s tem nočem reči, da ni tudi materialno kazensko pravo pomembna institucija, ki s svojo usmeritvijo, preciznimi pravnimi instituti splošnega dela in še posebej z legitimnostjo in natančnostjo inkriminacij v posebnem delu po načelu *lex certa*, lahko otežuje njegove zlorabe. Še zelo mlad sem bil, ko sem na nekem mednarodnem kongresu poslušal in si zapomnil nauk nekega italijanskega profesorja, ki je dejal, da mora vsako kazensko pravno normo tisti, ki jo sestavlja, pretehtati najprej s stališča možnosti njene zlorabe in šele po tem s stališča njene regularne uporabe.

⁹ Schröder, Kommentar ..., s.132.

¹⁰ Bavcon, Kazenskopravno varstvo ..., s.11.

II. Pregled odprtih problemov in dilem splošnega dela kazenskega prava

V nadaljevanju tega prispevka si bom zato dovolil opozoriti na tiste institute materialnega kazenskega prava, ki naj bi preprečevali možne zlorabe in prispevali k utrjevanju načel demokratične pravne države. Ob tem naj ponovim, da so najhujši ekscesi nekdanjega totalitarnega kazenskega prava že odpravljeni, bodisi tako, da so jih odpravili s parcialnimi reformami kazenskih zakonikov, bodisi tako, da jih sodna praksa preprosto ne uporablja več, ker so v vidnem nasprotju s pravkar omenjenimi načeli. Zato lahko soglašam z ugotovitvijo prof. Kudrjavceva, ki je že pred dvema leti dejal, da razlike med t. i. vzhodnim in zahodnim kazenskim pravom izginjajo, vsaj na ravni kazenske zakonodaje.¹¹ To pa pomeni, da bom v tem pregledu problemov in dilem zajel v resnici tudi vse tisto, o čemer penalisti živahno razpravljajo v t. i. zahodni strokovni literaturi in o čemer razpravljajo na različnih mednarodnih kongresih in drugih strokovnih srečanjih.

1. Začnem naj z vprašanjem o klasifikaciji deliktov (kaznivih ravnanj) v okviru kazenskega prava lato sensu. Glede tega obstaja zelo velika pestrost in različnost¹² in moj namen seveda ni kakšen *pledoyer* za poenotenje, marveč spodbuditi razpravo o tem, kako se lotiti zlasti bagatelnih deliktov, vendar pa tako, da bo zadovoljeno, na eni strani, učinkovitosti pri vzpostavljanju pravnega reda, javnega reda in miru, na drugi strani pa določbam 6. člena Evropske konvencije o človekovi pravici do poštenega obravnavanja. Posebej tisti, ki smo živeli v totalitarnih režimih, vemo, kako je tedanja oblast znala uporabljati pravo o prekrških (prestopkih) za zatiranje človekove politične svobode. Toda javni red in državljanska disciplina sta neizogibno potrebna tudi v demokraciji in zato je to odprto vprašanje, vsaj domnevam, zelo aktualno za vse postsocialistične države.

2. Ko zožujem svoj pogled na splošni del kazenskega prava, ne morem mimo vprašanja o splošnem pojmu kaznivega dejanja, še bolj naravnost povedano, o družbeni nevarnosti, ki je veljala po prevladujoči teoriji v nekdanjih socialističnih državah kot eden izmed temeljnih elementov kaznivega dejanja. Seveda ni sporno, da so takšen pojem kaznivega dejanja v totalitarnih režimih pogosto zlorabljali. Spomnimo se samo na preboj načela zakonitosti v noveli nemškega KZ iz leta 1934, ko so med kazniva dejanja všteli tudi tista dejanja, ki jih ni bilo v za-

¹¹ Kudrjavcev, Neue Tendenzen ..., s.58.

¹² Tej problematiki je namenil pozornost tudi mednarodni kongres AIDP, ki je bil 1989. l. na Dunaju.

konu, naj pa bi bila nevarna za ljudstvo po vsakokratni oceni režima. Ne vem, ali so se nacistični oblikovalci tedanje novele zgledovali po Temeljnih načelih sovjetskega kazenskega prava iz leta 1926, a vsekakor je bila tam povsem podobna določba.¹³ Jasno je, da je treba takšno pojmovanje in takšno zlorabo kazenskega prava odločno zavreči. Toda morda materialnega pojma kaznivega dejanja kot protipravnega in za družbo nevarnega dejanja vendarle ni treba povsem negirati. Prof. Schroeder je npr. razumel, da so s pojmom družbena nevarnost, njegovi avtorji hoteli omejiti možnost in moč zakonodajalca, da bi si dovolil brez vsakega merila inkriminirati v kazenskem zakoniku karkoli bi mu padlo na misel.¹⁴

Dovolite mi, da za ponazoritev navedem poskus slovenske strokovne delovne skupine, ki je ponudila zakonodajalcu formulacijo, iz katere izhajata dve omejitvi in sicer:

a. Dejanje, ki naj bo zapisano v kazenskem zakoniku, mora biti najprej protipravno. Protipravnost kakega človekovega dejanja pa ne izvira iz kazenskega zakonika, marveč iz ustave ali na njej utemeljene zakonodaje. Torej, ni mogoče inkriminirati dejanja, katerega protipravnosti ni mogoče izkazati ali dokazati na podlagi ustave ali veljavne zakonodaje.

b. Če pa je dejanje nesporno protipravno, mora njegova nevarnost doseči tolikšno stopnjo, da ga je upravičeno, legitimno inkriminirati kot kaznivo dejanje, ker ne zadostuje, da bi ga označili kot prekršek ali kot prestop, ali kot delikt civilnega prava.

V zvezi s tem je odprto tudi vprašanje t. i. bagatelne kriminalitete. Vsi kazenskopravni sistemi, ki to vprašanje rešujejo na ravni kazenskega materialnega in ne procesnega prava, poznajo določbe, ki sistemsko tako ali drugače omogočajo nekaznivost takšnega dejanja ali njegovega storilca.¹⁵ Mogoče gre za čisto teoretično vprašanje: ali gre za izključitev obstoja kaznivega dejanja, ali gre za nekaznivost dejanja, ki ima sicer vse znake kaznivega dejanja, ali za nekaznivost storilca. Toda, tudi če bi rešitev teh dilem privedla samo do teoretične čistosti in konsistentnosti koncepcij v kazenski zakonodaji, bi bil to prispevek k večji strokovnosti in čistosti sodne prakse.

3. Naslednje vprašanje se nanaša na krivdo. Iz literature, ki sem jo lahko pregledal, je povsem očitno, da v Evropi, tako v zahodnem, kakor tudi v vzhodnem delu, ki je bil vedno pod vplivom nemške ka-

zenskopravne teorije, sprejemajo koncept kazenskega prava, utemeljenega na krivdi.¹⁶ Tu naj pustim ob strani koncept kazenske odgovornosti kot skupnega višjega pojma, ki naj zajame tako prištevnost kakor tudi krivdo, ker se mi zdi, da je to vprašanje predvsem teoretične narave, zvezano z vprašanjem o sistematični razvrstitvi posameznih elementov kaznivega dejanja. Če pa izhajamo iz razsvetljske filozofije o človeku kot bitju, ki ga je narava obdarila s svobodno voljo, človekovimi pravicami in razumom, potem moramo šteti krivdo za tisti bistveni element, ki utemeljuje kaznovanje, ki moralno in etično opravičuje uporabo kazni kot poseg v človekove pravice. Vsekakor ni sporno, da je tradicionalna psihološka teorija krivde preživela. Krivda se zdaj pojavlja kot samostojen element, ki ni identičen z naklepom ali z malomarnostjo. Ugotovitev sodišča o krivdi storilca je odgovor na vprašanje, ali je očitek storilcu kaznivega dejanja sploh mogoče nasloviti, to pa je ob prej omenjenih filozofskih predpostavkah mogoče samo v primeru, če se je storilec zavedal, ali pa bi se bil vsaj moral in mogel zavedati, da dela nekaj, česar ne bi smel, nekaj, kar je v nasprotju z občečloveškimi, moralnimi, etičnimi družbenimi in ne nazadnje tudi pravnimi pravili. Sodobna teorija kazenskega prava se seveda ne odreka naklepu in malomarnosti, vendar ne kot oblikama, v katerih se izčrpa krivda, temveč kot meriloma, s katerima merimo intenzivnost očitka, ki ga sodišče naslovi s sodbo storilcu kaznivega dejanja. V tej zvezi pa je treba poudariti, da je sprejem normativne ali normativno psihološke teorije o krivdi pravzaprav šele omogočil kvalifikacijo opravičljive pravne zmote kot okoliščine, ki izključijo krivdo storilca kaznivega dejanja.

V zvezi s krivdo in kazensko odgovornostjo moram opozoriti tudi na vedno bolj aktualno vprašanje o kazenski odgovornosti pravnih oseb. Ta vrsta odgovornosti je bila sicer znana že doslej v okviru prava o prekrških in / ali prestopkih, ne pa v okviru kazenskega prava *stricto sensu*. Zdaj pa je novi francoski kazenski zakonik uvedel tako odgovornost in to se zlasti politikom zdi magično sredstvo za boj proti organiziranemu gospodarskemu kriminalu. S stališča teorije kazenskega prava je takšna rešitev zelo sporna.¹⁷ Na zahtevo poslancev slovenskega parlamenta je prišla določba čisto načelne narave o kazenski odgovornosti pravnih oseb tudi v novi KZ Slovenije.

4. Nadaljnji sklop problematike se nanaša na sistem kazenskih sankcij. Zanimivo je najprej, da mnogi avtorji ugotavljajo, da so bile v prejšnjem sistemu

¹³ Takšno določbo je vseboval 7. člen KZ RSFSR. Več o tem glej Bavcon et al., *Kazenskopravno varstvo ...*, s.43-52.

¹⁴ Schröder, *Kommentar ...*, s.130.

¹⁵ Novoselec, *Wesentliche ...*, s.169-171.

¹⁶ Novoselec, *Sloboda, krivnja i krivično pravo ...*

¹⁷ *La responsabilité ...*

kazenske sankcije zelo represivne. To se je kazalo v zelo strogih kazenskih sankcijah, tako tistih, ki so bile predpisane v kazenski zakonodaji, in seveda prav tako tudi tistih, ki so jih uporabljali v sodni praksi. To spoznanje je obenem tudi znamenje, da vlada splošna tendenca, da bi se strogost kazni zmanjšala, da bi torej vzpostavili v novi zakonodaji tudi načelo sorazmernosti med deliktom in kaznijo.¹⁸

Na Zahodu so že pred več kot dvajsetimi leti odprli vprašanje o tem, kako zagotoviti dva nasprotujoča si namena kaznovanja, in sicer tako pravičnost kakor tudi smotrnost kaznovanja. O tem, mislim, ni treba na dolgo in široko govoriti, saj obstaja zelo obsežna literatura. Ta, če jo na kratko povzamem, poskuša najti kriterij pravičnosti v dveh poglavitnih merilih: v teži storjenega kaznivega dejanja in v stopnji storilčeve krivde, kriterij smrotnosti pa najde v osebnosti storilca in njegovih življenskih okoliščinah, ki naj bodo vodilo za izbiro in odmero »koristne« kazenske sankcije. Poleg tega se že dalj časa v delu kazenskopravne teorije uveljavlja zamisel, da bi bilo treba tudi v sodstvu, tako kot v medicini, uporabljati načelo »samo ne škodovati«. Seveda pa se pri tem pojavljajo že starodavna vprašanja o generalni in specialni prevenciji, ki pa jih tu ne bom niti načeljal, saj so dovolj n drobno obdelana v literaturi. Pač pa je treba posebej poudariti dejstvo, da je takšen način razmišljanja že pred desetletji privedel do iskanja nadomestil za kazen odvzema prostosti, ki jih po splošnih spoznanjih uporabljamo predvsem zato, ker ne poznamo nič boljšega.¹⁹ Raznovrstne oblike teh nadomestil so v literaturi obdelane in vsaka država jih bo morala sama izbrati, če jih seveda sprejema, glede na lastne razmere in realne možnosti. Ne bom pa se prav nič čudil, če bodo v nekdanjih socialističnih deželah bolj s skepsjo gledali na različne oblike prisilnega dela. Slabe izkušnje s takšnimi oblikami kaznovanja v teh deželah so znane.

V tej zvezi se mi zdi ne nazadnje potrebno poudariti tudi ideje, ki so nastale v okviru nemške, avstrijske in švicarske kazenskopravne teorije o poravnavi (Wiedergutmachung) in ponujajo številne ter zelo pogumne novosti.²⁰ Te zamisli se mi zdijo dragocene, ne bo pa odveč tudi kritična distanca, kajti, kar si je mogoče zamisliti v pravkar naštetih treh državah, je morda v drugačnih okoliščinah, v državah v tranziciji, povsem nemogoče uresničiti.²¹

V zvezi s temo o kazenskih sankcijah so odprta tudi nekatera druga vprašanja, kot je npr. rehabi-

litacija. V teoriji vsi sprejemamo zamisel, ki je nastala že konec prejšnjega stoletja, da mora imeti nekdanji obsojenec, po preteku določenega časa ali pa po prestani kazni, vse pravice in da mu, vsaj na ravni prava, država ne sme postavljati ovir za resocializacijo. Seveda pa so nekatere prepovedi ali kot stranske kazni, ali kot varnostni ukrepi, ali kot pravne posledice obsodbe, lahko legitimne. A zavedati se je treba dvoreznosti takšnih ukrepov in njihove občutljivosti za zlorabe. Zato kaže priporočati posebno previdnost in restriktivnost pri njihovem zakonodajnem oblikovanju in uporabi v sodni praksi.

Upam, da je zdaj, po odločbah ustavnih sodišč Poljske in Madžarske, vprašanje o zastaranju odpravljeno z dnevnega reda in da bo ostala nezastarljivost izjema, omejena samo na vojna hudodelstva in na hudodelstva zoper človečnost.²²

III. Nekaj splošnih in posebnih vprašanj v zvezi s posebnim delom kazenskega prava

Tudi glede posebnega dela kazenskega prava obstaja nekaj naukov iz preteklosti in nekaj problemov in dilem, ki jih je treba tu vsaj omeniti. Naj najprej omenim nekaj splošnih spoznanj, ki bi utegnila biti dobrodošla ob oblikovanju posebnega dela kazenskih zakonov, in se potem v nadaljevanju lotim nekaterih najbolj aktualnih skupin kaznivih dejanj.

1. Eno izmed načel, ki jih v postsocialističnih državah zelo pogosto navajajo, je načelo o legitimnosti. Bojim se, da je to sicer zelo važno načelo postalo zdaj prazno politično geslo, s katerim bi ljudje radi upravičili vsakršna ravnanja, tudi tista, ki so povsem očitno nelegitimna. Ko sam uporabljam ta izraz pa moram seveda povedati, na kaj mislim, ali še bolje povedano, kaj štejem za odločilno merilo legitimnosti kazenskega zakona.

Kazensko pravo kot grožnja s kaznijo in kot izvršitev kazni je nesporno - nasploh in v vsakem posameznem primeru - poseg države v človekove pravice. Vsak tak poseg države v človekove pravice pa mora biti legitimen in tega dandanes ni mogoče več presojati po enostranskih in subjektivnih merilih politične oportunisti, marveč na podlagi notranjega, ustavnega prava in mednarodnega prava človekovih pravic. Pojem prava človekovih pravic obsega poleg pravnih norm zdaj zlasti tudi judikaturu Evropske komisije in Evropskega sodišča za človekove pravice. Ta se sicer nanaša v največji meri na proceduralna vprašanja iz 5. in 6. člena Evropske konvencije, vendar pa zajema tudi odločbe

¹⁸ Gl. prispevke za zbornik »Vom totalitären ...«, s. 261-400.

¹⁹ Gl. Foucault

²⁰ Roxin, s. 389-397.

²¹ Gl. Korošec

²² Bekes, s. 97-98.

materialnopravne narave, ki so v zvezi z drugimi odstavki 8., 9., 10. in 11. člena te Konvencije.²³ Zato so odločbe Evropskega sodišča za človekove pravice načelnega in precedenčnega pomena kot merila za presojo o legitimnosti inkriminacij v posebnem delu in za presojo o legitimnosti posameznih sodnih odločb. V tem pomenu se mi torej zdi zahteva po legitimnosti vsake inkriminacije ne le utemeljena, marveč tudi dovolj močan argument zoper poljubnost in samovoljo zakonodajnih teles.

2. Zato, da bi bilo oblikovanje posameznih kaznivih dejanj v kazenskem zakoniku kar najbolj skladno z načeli legitimnosti in zakonitosti (*lex certa*), je potekala in poteka še zdaj zanimiva razprava o t. i. pravnih dobrinah, ki naj bi bile v zakonu izrecno ali vsaj implicitno, toda prepoznavno določene kot objekti kazenskopravnega varstva.²⁴ Verjamem, da je težko, ali da vsaj ni vselej mogoče povsem natančno določiti pravne dobrine, ki naj jo kazensko pravo varuje, ne dvomim pa, da si je treba vsaj prizadevati, da bi to dosegli. Jasna in natančna opredelitev pravne dobrine je namreč pogoj za odpravo nejasnosti v sodni praksi, preprečuje ekstenzivno ali restriktivno razlago zakona in tako tudi samovoljo in možne zlorabe kazenske zakonodaje za cilje, ki so zunaj kazenskega prava.

3. V zvezi s tem je vredno omeniti tudi nauk naše preteklosti, ki izhaja iz nekdanje zakonodajne hipertofije in iz t. i. mrtvih inkriminacij. Če tu samo mimogrede omenim splošno sprejeto načelo »*ultima rationis*«, pa vsaj po mojih izkušnjah ne bo odveč poudariti škodljivosti mrtvih inkriminacij.²⁵ Fanatična privrženost nekaterih ljudi varstvu okolja, prizadevnost v boju proti organizirani kriminaliteti, proti korupciji itd. imajo za posledico predloge za številne nove inkriminacije, ki razen prizadevnosti in gorečnosti njihovih avtorjev, nimajo nobene druge kakovosti. Ali so nepotrebne, ali nesmiselne, ali so strokovno diletantske in tako je strokovnjaku že vnaprej jasno, da so za sodno prakso neuporabne. Takšne mrtve inkriminacije pa so škodljive tudi zato, ker diskreditirajo celokupno kazensko pravo.

4. Morda bosta koristni še dve spoznanji iz zakonodajne prakse, ki opozarjata na nujno potrebno skladnost splošnega in posebnega dela kazenskega zakonika in na notranjo skladnost predpisanih kazenskih sankcij. Če bi se namreč zakonodajelec vdal številnim pritiskom vsakršnih organov in organizacij, ki zahtevajo inkriminacijo teh ali onih dejanj in

predlagajo zanje horendno visoke kazni, bi lahko dobili na koncu zakonik, ki bi bil povsem razravnotežen.

5. Razumljivo je, da je bila skupina političnih, protidržavnih kaznivih dejanj deležna v vseh postsocialističnih državah posebne pozornosti. Ta skupina kaznivih dejanj in še druga posamezna kazniva dejanja, ki so jih totalitarni režimi uporabljali in zlorabljali za kazenski pregon političnih nasprotnikov, so že doživela temeljite in radikalne spremembe tako v zakonodaji kot tudi v sodni praksi.²⁶ Toda zdaj je treba oblikovati kazenskopravno varstvo države in njene ustavne ureditve na novo in skladno z načeli demokratične pravne države. Tu pa evforično zanikanje vsega iz preteklosti prav nič ne pomaga, saj gre za zelo težko nalogo. Če se smem sklicevati na lastne izkušnje, lahko povem, da je strokovna delovna skupina opravila dokaj radikalno »čiščenje« *inventarja deliktov zoper državo in njeno ustavno ureditev in se je poskušala omejiti samo na tiste inkriminacije, katerih legitimnost nikakor ni sporna in jih vsaj v nekdanji Jugoslaviji tudi prejšnji režim ni zlorabljal. Toda pozneje smo začeli sami dvomiti o tem, ali nismo nemara česa spregledali, ali nismo premalo zavarovali demokratične ustavne ureditve Slovenije. Doslej se sicer v resničnosti ta dvom še ni potrdil, toda kot je zapisal prof. Schröder: demokracija je zelo krhka družbena ureditev, ki je v nenehni nevarnosti, da stori samomor zaradi strahu pred smrtjo.*²⁷

6. Druga skupina kaznivih dejanj, ki zbuja največjo pozornost tudi najširše javnosti, so t. i. gospodarska kazniva dejanja. Bilo bi odveč opisovati ves kaos in dezorientacijo, ki vladata na tem področju zlasti zaradi neverjetne politizacije te problematike in zaradi izrazito represivnih zahtev, ki jih na vlade, zakonodajalce in sodstvo naslavljajo nekatere politične stranke in mediji. V skladu z namenom tega prispevka pa mi dovolite, da opozorim na nekatera spoznanja kazensko pravne stroke, ki jih povzemam iz pregledane strokovne literature.²⁸

- Zelo napačno, predvsem pa zelo nevarno je, če vplivne politične sile začnejo razglašati gospodarsko kriminaliteto za poglavitni vzrok vseh težav in družbenih konfliktov. To preusmeri pozornost odločujočih državnih organov s poglavitnih na manj poglavitne teme in probleme ter vodi k skrajni politizaciji kazenskopravnega področja.

- Bistvo boja zoper gospodarsko kriminaliteto ni v represiji in kazenskem pravu, marveč v drugih ve-

²³ Gomien, s. 53-69.

²⁴ Frisch, s. 203-200.

²⁵ Fincke, s. 479-480.

²⁶ Vom totalitärem ..., s. 401-482.

²⁷ Schröder, Der Schutz ...

²⁸ Fincke, gl. tudi Tiedemann, s. 461 in naslednje; gl. tudi Cwiankalski, s. 401-416.

jah državne pravne regulative. Država mora najprej postaviti na noge gospodarski sistem, določiti pravila ravnanja in vedenja in šele potem lahko nastopi tudi kazensko pravo, ki je, kot je splošno znano, subsidiarne narave. Dokler ni vzpostavljen gospodarski pravni sistem, so organi kazenske represije, od policije, državnih tožilcev do sodišč nemočni že zato, ker ne morejo z zadostno natančnostjo določiti meja med dovoljenim in prepovedanim. To velja seveda kot pravilo nasploh, še prav posebej pa v razmerah tranzicije iz planskega in dirigiranega gospodarstva v svobodno tržno gospodarstvo.

- Tudi potem, ko bo vzpostavljen pravni sistem svobodnega tržnega gospodarstva, bi se bilo treba zavedati, da je prevelik poudarek kazenskopravnim intervencijam v gospodarstvo tipičen za planski in dirigiran gospodarski sistem. Za sistem svobodnega tržnega gospodarstva je značilno civilno in trgovinskopravno razreševanje konfliktov, kazenskemu pravu pa pripada vloga zadnjega sredstva.

V zvezi s tem pa naj navedem še nekaj sklepov s XIII. Kongresa Mednarodnega združenja za kazensko pravo, ki je bil leta 1984 v Kairu, in ki se nanašajo na zakonodajno tehnična vprašanja pri inkriminiranju gospodarskih deliktov:²⁹

- Ne glede na posebnosti gospodarskega kazenskega prava je treba spoštovati splošna načela kazenskega prava, posebej pa tista, ki varujejo človekove pravice. Dokazno breme ne sme biti nikoli prenešeno na obtoženca.

- Na področju gospodarskega kazenskega prava se je treba izogibati generalnih klavzul. Če se v

²⁹ Gl. AIDP Actes ...

posameznem primeru takšni klavzuli nikakor ni mogoče izogniti, jo je treba v sodni praksi razlagati restriktivno. Toda tudi v takšnem primeru mora biti vsaj prepovedano izvršitveno dejanje natančno določeno.

- Uporaba blanketnih norm lahko pomeni nevarnost za nedoločenost kaznivega dejanja v zakonu, za nejasnost inkriminacije ali pa za prenos zakonodajnih pooblastil na administracijo. Izvršitveno dejanje ali prepovedana posledica morata biti kolikor je le mogoče natančno določena v kazenskem zakonu.

- T. i. oviralna kazniva dejanja so lahko primerno sredstvo za zatiranje gospodarskih kaznivih dejanj, vendar samo, če je prepovedano izvršitveno dejanje jasno določeno v zakonu in če je jasno razvidna pravna dobrina, ki jo takšna določba varuje. Uvedba t. i. oviralnih deliktov pa ni upravičena, če gre samo za to, da bi si olajšali dokazovanje.

Zaključek

Ta pregled izkušenj iz preteklosti ter problemov in dilem, s katerimi se soočajo države in kazenskopravna stroka postsocialističnih držav, je seveda nepopoln in povsem mogoče je, da ni zajel še mnogih drugih težav, s katerimi se morajo spopadati oblikovalci novega materialnega kazenskega prava v teh državah. Zadovoljen bom, če bo pobudil razpravo, izmenjavo izkušenj, iz katerih se bomo vsi česa naučili, zlasti o tem, kako doseči, da bo novo kazensko pravo delovalo obenem učinkovito in skladno z velikimi načeli demokratične pravne države in varstva človekovih pravic.

LITERATURA

AIDP Actes du XIIIeme Congres International de Droit Penal. Cairo, 1-7 Octobre 1984. Cairo, L'Association Egyptienne de Droit Criminel, 322 s.

Bavcon, L. et al.: **Kazenskopravno varstvo države in njene družbene ureditve** : politični delikti. Zagreb, Globus 1987, 284 s.

Bavcon, L.: Problemi i dileme naše kriminalne politike u doba ekonomske i socijalnopolitičke krize. Beograd, **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo** 22(1984)3-4, s.271-292.

Bavcon, L.: Stand und Tendenzen der Strafrechtsreform in Slowenien. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s.27-42.

Bavcon, L.: Standardi demokratične pravne države in kazensko pravo. **Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete**, Ljubljana 50(1990) s.45-63.

Bekes, I.: Wesentliche Voraussetzungen einer modernen Strafgesetzgebung aus Ungarischer Sicht. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s.135-163.

Buchala, K.: Arten und Reform punitiver und nicht-punitiver Sanktionen im Polnischen Strafrecht. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s.261-283.

Cwiakalski, Z.: Reform des Wirtschaftsstrafrecht in Polen. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 401-416.

Farkas, A.: Stand und Tendenzen der Strafrechtsreform in Ungarn. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrechts**. Freiburg im Breisgau,

- Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s.43-46.
- Fincke, M.: Kommentar zur 4. Arbeitssitzung. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 479-480.
- Foucault, M.: **Nadzorovanje in kaznovanje**. Ljubljana, Delavska enotnost 1984, 324 s.
- Frisch, W.: Wesentliche Strafbarkeitsvoraussetzungen einer modernen Strafgesetzgebung. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 201-253.
- Gomien, D.: **Vade-mecum de la Convention europeene des droits de l'homme**. Strasbourg, Conseil de l'Europe 1991, 158 s.
- Horvath, T.: L'abolition de la peine de mort en Hongrie. **Revue internationale de criminologie et de police technique**, Geneve 45(1992)2, s.167-179.
- Internationaler Strafrechtskongress**, 14., Wien 1.-7. Oktober 1989 : Kongressakten.
- Justice penale et droits de l'homme**. Europe Centrale et Orientale et Ex-URSS. Criminal justice and human rights. Central and Eastern Europe and former USSR. Syracuse (Italie), 24 novembre-1er decembre 1991. **Revue internationale de droit penal**, Paris 63(1992)3-4, s. 501-1026.
- Kobe, P.: Aktualna vprašanja varstva človekovih pravic in svoboščin v kazenskem pravu. V: **Uveljavljanje pravic delavcev in občanov z vidika pravnih in z njimi povezanih znanosti**. Ljubljana, ČZ Komunist 1984, s.124-145.
- Korošec, D.: Poravnava v kazenskem pravu? Razmišljanja ob tujem zakonskem osnutku. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 45(1994)1, s. 52-62.
- Kudrjavcev, V.: Neue tendenzen im Strafrecht Russlands. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 55-59.
- La responsabilite penale des personnes morales**. Paris, Dalloz 1993, 388 s.
- Movements to reform criminal procedure and to protect human rights. Preparatory colloquium. Section III. Toledo (Spain), 1-4 April 1992. **Revue internationale de droit penal**, Pau 64(1993)3-4, s.731-1373.
- Musil, J.: Stand und Tendenzen der Strafrechtsreform in der Tschechoslowakai. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 61-66.
- Novoselec, P.: **Sloboda, krivnja i krivično pravo**. Zagreb, Pravni fakultet u Zagrebu 1987.
- Novoselec, P.: Wesentliche Strafbarkeitsvoraussetzungen einer modernen Strafgesetzgebung aus Kroatischer Sicht. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau 1993, s.165-182.
- Roxin, C.: Grundzge des Alternativ-Entwurfs Wiedergutmachung. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 389-397.
- Schröder, F.-C.: Kommentar zur ersten Arbeitssitzung. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 129-132.
- Schröder, F. C.: **Der Schutz von Staat und Verfassung im Strafrecht**. München, Beck'sche 1968.
- Stanoiu, R.: La politique penale roumaine dans l'espace juridique europeen. **Cahiers de defense sociale**, Paris 1990-1991, s. 289-296.
- Šelih, A.: Kaznena represija u oblasti disciplinskih prestupa i prekršaja. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd 22(1984)3-4, s. 347-360.
- Šelih, A.: Pravni in praktični problemi, ki nastajajo zaradi obstoja kazenskega in upravnokazenskega prava. **Pravnik**, Ljubljana 45(1990)5-7, s. 271-278.
- Šelih, A.: Zasebnost in nove oblike njenega kazensko-pravnega varstva. **Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete**, Ljubljana 39(1979)s.1.35.
- Tarbagayev, A. N.: Alternative measures to punishment in Criminal Code of Russian Federation: legal nature and expediency. **Revue internationale de droit penal**, Paris 63(1992)3-4, s. 1049-1054.
- Tiedemann, K.: Strafrecht in der Marktwirtschaft. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s.461-475.
- Vodopivec, K.: Procesi i perspektive krivičnog pravosudja u svetu u razvoju. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, Beograd 21(1983) s.237-241.
- Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Kriminalpolitische Reformtendenzen im Strafrecht osteuropischer Länder. Internationales Symposium in Buchenbach bei Freiburg im Breisgau vom 27.-31. Mai 1992. Freiburg, Max-Planck-Institut 1993, 690 s.
- Zoll, A.: Die Idee des »gerechten Rechts« und das Strafrecht. V: **Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht**. Freiburg im Breisgau, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht 1993, s. 87-99.

Bibliografijo uporabljene literature pripravila Marija Milenković.

The Making of New Criminal Law in the Post-socialist Countries

Ljubo Bavcon, L.L.D., Professor of Criminal Law, Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia

In the introduction, the author states that none of the so-called post-socialist countries except Slovenia have so far adopted a new criminal code, although the Stalinist excesses in the legislation and judicial practice of these countries were abolished a few years ago. According to the author, this delay can be attributed to the internal economic, political and social conflicts, as well as to the alarming increase in all sorts of crime, particularly economic and organized crime, as well as corruption. In view of this, he points out the danger that the new authorities could - by pretending a need to fight crime and other deviant phenomena - resort again to totalitarian and exclusively repressive patterns and models used in the past.

Seen from this perspective, the author considers efforts to implement the principles of a democratic state and the rule of law in criminal law at least as important, if not even more, as the efforts at effective suppression of crime.

The author also examines in his paper those institutes of a general part of criminal law which could prevent potential abuses of criminal law for political goals. He treats problems of classification of crimes, the general concept of a criminal offence, a new concept of mens rea and a system of criminal sanctions.

On the basis of experience from the past he also deals with some of the most sensitive problems of the special part of criminal law. Among them, he highlights the principle of legitimacy and legality (*lex certa*), the phenomenon of so-called extinct incriminations, a group of political offences and pays special attention to the group of economic crimes.

Key words: criminal law, reforms, socio-political changes, post-socialist countries, countries in transition, criminal policy

UDC 343.2 + 316.42(1-924.5)